

İSLÂM CEZA HUKUKUNDA CASUSLUK SUÇU VE CEZASI

Dr. Yaşar Yiğit*

1) İslâm'da İstihbarat (Casusluk) Çalışmalarına Verilen Önem

Arapça “*ces*” kökünden, gözetleyen, araştıran manasında isim olan casus¹ kelimesi, düşmanın sırlarını araştırıp, bilgi sızdıran, düşman içinde çeşitli yıkıcı faaliyetlerde bulunan kişi anlamına gelmektedir². Arapça’da casusa “*göz*” anlamına gelen “*ayn*” adı da verilmiştir³. Kur’an-ı Kerim’de casus kelimesi yer almamakla beraber aynı kökten gelen “*tecessüs*” fiil olarak geçmektedir⁴.

Casusluk, tarihin eski dönemlerinden günümüze kadar süregelen en önemli faaliyetlerden birisidir. Artık günümüzde de istihbarat çalışmaları her devlet için zaruret haline gelmiştir. Enformasyonu güçlü devletler dünya milletleri arasında inkar edilemeyecek boyutta bir etkinliğe sahiptir. Devletler birçok işlerini artık kurdukları gizli servisler aracılığı ile çözüme kavuşturmaktadır. Bilgi çağı olarak nitelendirilen zamanımızda, devletlerin iç ve dış dünyada etkili ve de güçlü kalabilmesi adeta istihbarata başka bir deyimle diğer devletler hakkında bilgi edinilmesine kilitlenmiş durumdadır. Hele hele savaşlarda askeri güç kadar istihbarat çalışmaları da önem arz etmektedir. Bu özelliği nedeniyle casusluk günümüzde de güncelliğini koruyan faaliyetlerin başında gelmektedir.

İslâm tarihine baktığımızda, hemen her dönemde istihbarat faaliyetlerine büyük önem verildiğini ve bu doğrultuda çalışmalar yapıldığını görebiliriz. İslâm’da istihbarat çalışmalarına önem verilmesinin temel dayanağını, âyet, hadis ve uygulamalar-

* Fatih, İbn-i Meddas Salihpaşa Camii İmam-Hatibi.

1 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Lisan*, Beyrut 1993, II, 247; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, Kuveyt 1965, IV, 119; İbn Abbâd, *el-Muhît*, Beyrut 1994, IV, 387.

2 Dağmî, Muhammed Râkân, *et-Tecessüs ve Ahkâmuhâ*, Amman 1984, s.52; Mahmasânî, *el-Kânûn ve'l-Alâkâtü'd-Devliyye*, Beyrut 1982, s.247; Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, s.358; Kallek, Cengiz, “*Casus*”. DİA.

3 Ahmet Rıza, *Mu'cem*, Beyrut 1958, IV, 199; İbn Fâris, *Mu'cem*, yy., 1969, IV, 199; İbn Abbâd, *el-Muhît*, IV, 387; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, Beyrut, ty., VIII, 10.

4 el-Hucurât, 49/12.

da bulmak mümkündür. Nitekim Kur'an-ı Kerim'deki, "Ey iman edenler! Tedbirinizi alıp ihtiyatlı davranın; bölük bölük veya hep birden savaşın." ⁵ âyetinin, tedbir kapsamında istihbarat (casusluk) faaliyetlerinde bulunmayı da içermekte olduğu belirtilmiştir ⁶. Aynı şekilde diğer bir âyette de, "Onlara (düşmanlara) karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz..." ⁷ buyurulmaktadır. Bu bağlamda istihbarat çalışmalarının da düşmana karşı yerine getirilmesi gerekli bir faaliyet olduğu açıktır. Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de, savaşlarda istihbarat çalışmalarının, orduya sağladığı lojistik destek inkar edilemeyecek boyuttadır. Düşman güçler hakkında yeterli derecede bilgiye sahip olmayan orduların başarılı olması çağımızda oldukça güçtür. Günümüzde ordunun başarısı için silah gücü kadar istihbarat gücü de önem arz etmekte ve etkin rol oynamaktadır. Bunun örneklerini çağımızda yakinen görme imkânına sahibiz.

Hız. Peygamber İslâm devletinin başkanı olarak barış ve savaş halinde üstünlük sağlamak amacıyla düşmanın siyasî, askerî ve iktisadî faaliyetlerine dair istihbarat çalışmalarına büyük önem vermiştir. Nitekim Bedir savaşına (2/624) başlamadan önce Kureyş ordusuyla ilgili araştırmalara bizzat katıldığı gibi önemli savaşların hemen hepsinde bilgi toplayacak gözcüler göndermiş ve düşman ülkesinde yaşayarak merkeze bilgi aktaran casuslar görevlendirmiştir ⁸.

Peygamber (s.as)'in istihbarat çalışmalarına verdiği önemi ve bu tür faaliyet alanlarının genişliğini gösteren pek çok örnek vardır. Müşriklerin stratejik konuma sahip şehirlerinde Resulullah (s.a.s)'in bilgi toplamak üzere görevlendirdiği şahıslardan söz edilmektedir. Bu şahıslar müslüman oldukları halde kimliklerini gizleyerek oturdukları şehirlerde karşı tarafın siyasî, askerî ve iktisadî bütün faaliyetlerini rapor etmekteydiler ⁹. Örneğin, Hız. Peygamber'in amcası Abbas b. Abdülmuttalib, Mekke'de, Enes b. Ebû Mürsad, Taif yakınlarındaki Avtâs'da, Münzir b. Ömer isimli bir başka sahâbi Necid'de casusluk amacıyla ikamet etmekteydiler ¹⁰. Resulullah (s.a.s)'in ca-

5 en-Nisâ, 4/71.

6 Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'an*, Beyrut 1965, V, 273; Şübeyr, "*el-İstiâne bi Gayri'l-Müslimîn*", *Mecelletü's-Şerîa ve'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyye*, sy. VII, Kuveyt 1987, s.249.

7 el-Enfâl, 8/60.

8 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, Mısır 1355, II, 265; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Beyrut 1957, II, 12; Kapar, M.Ali, *Hız. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti*, İstanbul 1987, s. 157; Yaman, Ahmet, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*, İstanbul 1998, s. 129; Kallek, Cengiz, "*Casus*", DİA; Miras, Kamil, *Tecridi Sarih Tercemesi*, Ankara 1984, VIII,311.

9 Bkz. Âtıfî, M.Sadık, *el-İslâm ve'l-Alâkâtü'd-Devliyye*, Beyrut 1406/1986, s.225; Avn, Abdürrauf, *el-Fennü'l-Harbî fi'l-İslâm*, Kahire 1961, s.213; Hamidullah, *Hız. Peygamber'in Savaşları*, trc.Salih Tuğ, İstanbul 1981, s.227; Dağmî, *et-Tecessüs ve Ahkâmüha*, Beyrut 1985, s.52.

10 Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, Ankara, ty., s. 235; Kallek, "*Casus*", DİA; Yaman, age., s.129.

susları zaman zaman sağladıkları başarı nedeniyle ödüllendirdiği de nakledilmektedir. Örneğin, Kureyş kervanını takiple görevli olan Talha b. Ubeydullah ile Saîd b. Zeyd Bedir gazvesine katılmadıkları halde ganimetten pay almışlardı¹¹.

Hız. Peygamber'den sonraki dönemlerde de yöneticiler, bu tarz faaliyetleri sürdürmüşlerdir¹². Hilafet dönemi iç ve dış savaşlarla geçen Hız. Ebû Bekir, ridde (İslâm'dan dönme) olayları süresince her tarafa casuslar göndermiştir. Şam ve Filistin ordularının komutanları Yezîd b. Ebû Süfyan ile Amr b. Âs'a, diğer cephelerdeki İslâm ordularının durumunu rapor edecek ve düşman hakkında bilgi toplayacak casuslar görevlendirmelerini ve kendileriyle ilgili sırları gizlemelerini emretmiştir¹³. Kaynaklarda, İslâm'ın ikinci halifesi Hız. Ömer'in de istihbarat faaliyetlerine büyük önem verdiği belirtilmektedir. Bu bağlamda Antakya civarında oturmakta olan *Curcume* kabilesiyle, ajanlık karşılığında anlaşmış ve onlardan bu hizmetlerine karşılık cizye vergisi almamıştı¹⁴.

İstihbarat çalışmaları Hız. Osman döneminde de devam etmiştir. Kıbrıs fatihi Muâviye b. Ebû Süfyan'ın ada halkıyla yaptığı zimmet antlaşmasına gerektiğinde düşmanın durumunu rapor etmeleri şartını da koyduğu bilinmektedir. Bu tür faaliyetler İslâm tarihi boyunca devam etmiştir¹⁵.

Karşı casusluk için bu faaliyetler yapılırken, düşman hesabına çalışan casusların da etkisiz hale getirilmesi ve cezalandırılmaları gerekecektir. Nitekim Peygamber (s.a.s), müslümanların keşif koluna yakalanan iki Kureyşli köleye, Kureyşin gücü ve bulunduğu yer hakkında bilgi vermeleri için zorlamıştır¹⁶.

İslâm hukukuna göre, İslâm devleti lehinde casusluk yapmak caizdir. Hatta devletin bekası için zaruret halini alırsa bu tür faaliyetlerde bulunmak vacip kabul edilmiştir¹⁷. Buna karşılık, bir müslümanın düşman lehine casusluk yapmasının haram olduğu konusunda, İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır¹⁸.

İslâm hukukçuları, kendisine kesin olarak güvenilmesi durumunda gayri müslimlerden casus seçilebileceği konusunda aynı görüşü paylaşmışlardır. Çünkü gayri müslimler düşman ülkesine daha rahat girebilir, oranın halkıyla kaynaşıp sırlara daha ko-

11 Kallek, "Casus", DİA.

12 Dağmî, *et-Tecessüs ve Ahkâmüha*, s.75; Kallek, "Casus", DİA.

13 Kallek, "Casus", DİA.

14 Numanî, *Hız. Ömer ve Devlet İdaresi*, II, 165; Fayda, *Hız. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, İstanbul 1989, s. 143; Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul 1990, s. 88; Kallek, "Casus", DİA; Yaman, *age.*, s.131.

15 Bkz. Kallek, "Casus", DİA.

16 Hattab, *Komutan Peygamber* (trc. Ahmet Ağırakça), İstanbul 1988, s.88; Yaman, *age.*, s. 131.

17 Âtufî, *age.*, s. 225; Dağmî, *age.*, s.171; Kallek, "Casus", DİA.

18 Dağmî, *age.*, s.154; Kallek, "Casus", DİA.

lay ulaşabilirler¹⁹. Nitekim Peygamber (s.a.s.), o zamanlar henüz İslâm'ı kabul etmemiş olan Huzâ'a kabilesinden bazılarını casus olarak kullanmıştır²⁰. Ayrıca bu hizmetlerine karşılık onlara bir ücret ödenmesi de mümkündür²¹.

İslâm'da yukarıda naklettiğimiz âyet ve uygulama örnekleri, istihbarat çalışmalarının ne kadar önemli olduğu konusunda bize yeterli derecede fikir vermektedir. İslâm devleti lehinde bu tür faaliyetlerde bulunmak caiz görülmüş hatta olayın önemine göre vacip dahi kabul edilmiştir. Ancak düşman lehine, İslâm devleti aleyhine casusluk yapmak İslâm hukukunda suç olarak değerlendirilmiş ve failine ceza öngörülmüştür. Düşman lehine çalışan casuslara, bunlara yardım ve yataklık edenlere verilecek cezalar konusunda değişik görüşler ileri sürülmüş olup konu ile ilgili hükümler suçlunun müslüman, zimmî ve müste'men oluşuna göre farklılık arz etmektedir. Makalemizde İslâm ceza hukuku açısından casusluk suç ve cezasını incelemeye çalışacağız.

2) Casusluk Suçu ve Cezası

a) Müslümanın casusluk suçu işlemesi

Yukarıda da belirttiğimiz gibi İslâm, istihbarat çalışmalarına büyük önem vermiştir. Ancak düşman ülkelerle işbirliği yaparak İslâm devleti aleyhine casusluk yapan müslümana da ceza uygulanması öngörülmüştür.

Uygulanacak cezanın ağırlığı İslâm hukuk ekollerince tartışılmıştır. Buna göre müslümanın casusluk suçu işlemesi durumunda, Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'a göre, kendisine ceza olarak fiziki baskı (dayak, vb) ve tevbe edinceye kadar hapis cezası uygulanır²². Şafiilere göre de düşman lehine casusluk yapan müslümana ölüm cezası uygulanmaz²³. İmam Malik'ten rivayet edilen bir görüşe göre, casusun pişmanlığı kabul edilmez, dindaşlarına zararı dokunduğu ve yeryüzünde fesat çıkardığı için öldürülür²⁴.

19 Mevsîlî, *el-Ihtiyar*, İstanbul 1951, IV, 130; Haraşî, *Şerhu Muhtasari Halîl*, Beyrut, ty., III, 114, Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, Mısır 1958, IV, 340; Şübeyr, "*el-İstiâne bi Gayri'l-Müslimîn*", s.251.

20 Bkz. Heykel, *el-Cihâd ve'l-Kutâl fi's-Siyâseti's-Şer'iyye*, Beyrut 1993, II, 961, 1149 vd.

21 Nevâvî, *el-Alâkâtü'd-Devliyye ve'n-Nuzumu'l-Kadâiyye*, Beyrut 1394/1974, s. 131.

22 Ebû Yusuf, *Kitabu'l-Harâc*, Kahire 1396, s. 206; Serahsî, *Şerhu's-Siyer*, yy., 1972, V, 2040; Mahmasânî, *el-Kânûn ve'l-Alâkâtü'd-Devliyye*, s.249; Huseyn, Y.Ali, "*Ukûbetü Tecessüsi'l-Müslim*", Dirâsât, c.XV, sy. III, Amman 1988, s.198; Zeydân, *Ahkâmu'z-Zimmiyyîn*, Bağdat 1963, s. 240.

23 Şafîî, *el-Ümm*, Beyrut 1973, IV, 249; Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, Beyrut 1971, III, 109; İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, Beyrut 1995, III, 114; Dağmî, *age.*, s. 155; Zuhaylî, *Âsâru'l-Harb*, Dımcık 1992, s. 64; Kallek, "*Casus*", DİA.

24 Hattâb, *Mevâhibu'l-Celîl*, Beyrut 1992, III, 357; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, yy., ty., IV, 1783; Haraşî, *Şerhu Muhtasari Halîl*, Beyrut, ty., III, 119; Mevvâk, *et-Tâc ve'l-Iklîl* (Mevâhibu'l-Celîl'le), Mısır 1328, III, 357; İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, V, 65; a.mlf., *et-Turuku'l-Hukmiyye*, Beyrut 1989, s.224; Taberî, *İhtilâfu'l-Fukahâ*, Leiden 1933, s.173; Dağmî, *age.*, s.158; Mahmasânî, *age.*, s.249; Huseyn, *agm.*, s.195; Behnesî, *el-Mes'ûliyyetü'l-Cinâiyye*, Beyrut 1984, s.80.

Hanbeli mezhebinin ağırlıklı görüşüne göre ise, casus, gerektiği takdirde ölüm cezası da dahil olmak üzere tazirle cezalandırılır²⁵.

İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre, düşman lehine casusluk yapan müslüman öldürülmez. Ancak kendisine fiziki baskı, hapis vb. ta'zir cezaları uygulanır²⁶. Casusluk suçu işleyen müslümana, ölüm cezasının uygulanmaması görüşünde olan hukukçular, Hâtüb b. Ebû Beltea (ö.30/650) olayını delil kabul etmektedirler. Hâtüb, Mekke'deki mallarının daha iyi korunacağı ümidiyle, Peygamber (s.a.s)'in müşriklere karşı yapmakta olduğu savaş hazırlıklarını, Mekke'de bulunan dostlarından birisine, mektup yazarak bildirmek istedi. Fakat mektup Mekke'ye ulaştırılmadan ele geçirildi. Hz. Ömer (ö.24/644), "Ey Allah'ın Resulü! Bana izin ver, onun boynunu vurayım." dedi. Peygamber (s.a.s), mektubun ne İslâm'a karşı bir niyetle yazıldığını ne de Mekkelilerin eline geçmek suretiyle müslümanlara zarar vermediğini belirttiikten sonra, Hâtüb'ı, Bedir savaşında (2/624) gösterdiği gayret ve hizmetlerini de göz önünde bulundurarak af etti²⁷. Müslüman casusun öldürülmeyeceği görüşünü benimseyen hukukçular bu olayı, delil kabul etmektedir. Buna karşılık müslüman casusun öldürülmesi görüşünü savunan hukukçular ise, belirtilen olayın Hâtüb'ın şahsına özgü bir uygulama olduğu dolayısıyla diğer olayları kapsamayacağını ifade etmişlerdir²⁸.

Casusluk konusunda müstakil bir çalışma yapan M.Râkân ed-Dağmî ise, bütün bu görüşlere yer verdikten sonra şu değerlendirmeyi yapmaktadır: İslâm devleti aleyhinde, düşman lehinde casusluk suçu işleyen müslümanın makul bir gerekçesinin bulunmaması ve işlemiş olduğu suçla müslümanlara büyük zarar vermesi durumunda kendisine, bu suçta başkalarının da teşebbüs etmemesi için ölüm cezası uygulanır²⁹.

Kanaatimize göre, casusluk suçu işleyen müslümana, işlenen suçun ağırlığı ve suçlunun durumu da göz önünde bulundurularak, ölüm de dahil olmak üzere çeşitli ta'zir cezaları uygulanabilir. Çünkü casusluk suçunu, İslâm ceza hukukundaki had, cinâyet ve ta'zir şeklindeki üçlü ayırım doğrultusunda değerlendirdiğimizde, bu suçun ancak ta'zir suçları kapsamında ele alınabileceğini ifade edebiliriz. Dolayısıyla suçun ortaya çıkardığı zararlar göz önünde bulundurularak ve de suç-ceza dengesi de korunmak suretiyle yetkili merci, suçluya ta'zir türünden gerekli cezaları uygulama hakkına sahiptir. Casusluk suçu işleyen her müslümana ölüm cezası uygulamak gere-

25 İbn Kayyım, *et-Turuku'l-Hukmiyye*, s.224; Kallek, "Casus", DİA.

26 Serahsî, *Şerhu's-Siyer*, V, 2040; Şîrâzi, *el-Mühezzeb*, yy., ty., II, 246; İbn Kayyım, *Zâdu'l-Meâd*, V, 65; İbn Ferhûn, *Tebziratu'l-Hukkâm*, Kahire 1986, II, 194; Dağmî, *et-Tecessüs ve Ahkâmuha*, s.158; Mahmasani, *age.*, s.249; Behnesî, *age.*, s.81.

27 Buhâri, *Cihâd*, 141, Megâzî, 9; Müslim, *Fadâilü's-Sahabe*, 161; Ebû Davud, *Cihâd*, 98; Dârimî, *Rikâk*, 48.

28 Şafîî, *el-Ümm*, Beyrut 1973, IV, 249; Haraşî, *Şerhu Muhtasari Halil*, III, 119; İbn Kayyım, *Zâdu'l-Meâd*, III, 115; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 10.

29 Dağmî, *et-Tecessüs ve Ahkâmuha*, s. 161.

kir, ya da böyle bir suçu işleyen hiçbir müslümana ölüm cezası uygulanamaz hükmü çoğu zaman pratikte sıkıntılara yol açar.

b) Zimmînin casusluk suçu işlemesi

Sözlükte; and, hak, güvenlik, söz verme³⁰ anlamlarına gelen zimmet kelimesinden türetilmiş olan zimmî kelimesi, İslâm hukuku terimi olarak; kendilerine verilen mal, can ve ırz güvenliğine karşı, İslâm dinine iman etmemekle birlikte, devletin hukuk düzenine bağlı kalmayı kabullenmiş sürekli ikamet hakkına sahip gayri müslim vatandaşlara denir³¹.

Zimmîler, İslâm ülkesinin müslümanlar dışındaki gayri müslim vatandaşlarıdır. Bunlar, zimmet akdi gereği, İslâm ülkesinde mal, can ve ırz güvenliği yanında, sürekli ikamet hakkına da sahiptirler. Yine zimmîler, bu akit gereği bazı istisnalar dışında vatandaşlık haklarından faydalanma imkanına kavuşurlar³². İslâm hukuk literatüründe, İslâm ülkesinin hukuk düzenine bağlı kalmayı kabul etmiş İslâm dini dışındaki dinlere ya da inançlara mensup insanlar, genel olarak *zimmî* terimi ile isimlendirilmiştir. Kendileriyle, İslâm devleti arasında gerçekleştirilen devletin hukuk düzenine bağlılık sözleşmesi niteliğindeki anlaşmaya da, *zimmet akdi* terimi kullanılır. İslâm devletiyle, zimmet akdi imzalayan her şahıs bu statüde kabul edilir. Yahudi ve hıristiyanların zimmî ya da ehlü'z-zimme kavramının kapsamına dahil olduğu konusunda İslâm hukukçuları aynı görüştedir. Ancak bu iki din dışında mecûsi, sâbiî, ateist, müşrik gibi inançlara mensup şahısların zimmî statüsünde kabul edilip edilmemesi hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür³³.

Kanaatimizce, kendisine tanınan mal, can ve ırz güvenliğine karşılık İslâm devletin hukuk düzenine bağlılığı kabul eden her şahsın, inancı ne olursa olsun zimmî statüsünde değerlendirilmesine hiçbir engel yoktur. Vatandaşlığa kabulde temel dayanak, kişinin ya İslâm devletinin idari düzeninde orijin kabul ettiği İslâm'a iman etmesi ya da hakim hukuk düzenine bağlılık ifade eden zimmet akdidir. Nitekim ehli

30 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Lisân*, I, 450; Ahmet Rıza, *Mu'cemu Metni'l-Luga*, II, 507; *el-Mu'cemu'l-Vesît*, I, 315; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye Kamusu*, İstanbul 1985, III, 422.

31 İbn Kayyım, *Ahkâmü Ehli'z-Zimme*, Dimeşk 1961, II, 475; Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, s.484; Zeydân, *Ahkâmü'z-Zimmiyyîn*, s.22.

32 Buhûfî, *Keşşâfu'l-Kına'*, Beyrut 1982, III, 117; Zeydân, *age.*, s.22; Karaman, *İslâm Hukuku*, İstanbul 1987, III, 234.

33 Görüşler ve deliller için bkz. Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, Beyrut 1986, VII, 110; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Beyrut, ty., X, 568; Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, (el-Muğnî ile), X, 584; Zeydân, *age.*, s.25; Karaman, *age.*, III, 236.

kitabın zimmîlik adı altında vatandaşlık statüsüne kabulü, inançlarına değil, devletin hukuk düzenine bağlı kalacaklarına dair imzaladıkları bağlılık anlaşması niteliğindeki zimmet akdine endekslidir. Buna göre mecûsi, sâbiî, budist ve ateist gibi inanç ya da ideolojik akım mensuplarının, İslâm devletinin hukuk düzenine bağlı kalmaları durumunda, vatandaşlık hakkını elde edebileceklerini ifade edebiliriz. Şunu belirtelim ki, burada kişinin inanmadığı bir dinin esas alındığı hukuk düzenine bağlılığı, onun bütünüyle bu hukuka göre yaşaması anlamına gelmez. Bu statüdeki kişilerin, devletin hukuk düzenine bağlılığı, özellikle kamu düzenini korumaya yönelik kurallarla sınırlıdır³⁴. Toplum olarak bir arada yaşama ve devletin devamını sağlama, çağımızda olduğu gibi ancak bu realitenin göz önünde bulundurulmasıyla elde edilebilir. Kamu düzeninin sağlanmasına yönelik kurallar, genelde kişilerin inançları ile ilintili değildir. Bu tür kurallarda, kamuyu oluşturan bütün bireylerin maslahatının gözetilmesi temel amaçtır. Kamusal nitelikte olmayan ve daha çok özel hukuk ya da özel yaşamla ilgili kurallarda, zimmî statüsündeki kimselerin, İslâm hukukuna göre davranma yükümlülükleri yoktur.

Zimmînin casusluk suçu işlemesi durumunda, Ebû Yusuf dışındaki Hanefilerle, bazı Şafiîler ve Hanbeli mezhebinin diğer bir görüşüne göre, zimmet akdi bozulmaz ve suçlu öldürülmez. Ancak fiziki ceza uygulanır³⁵. Ebû Yusuf ise, casusluk suçu işleyen zimmînin idamla cezalandırılacağını ifade etmiştir³⁶. Maliki ve Hanbeli mezhebinin tercih edilen görüşüne göre, zimmîlik statüsünün temelini teşkil etmekte olan zimmet akdi bozulur ve zimmî, devlet başkanı tarafından ölümle, asılarak teşhir edilmek veya köle statüsüne geçirilmek suretiyle cezalandırılır³⁷.

Şafiî mezhebinin hakim görüşüne göre ise, zimmet akdinde, İslâm devletiyle ilgili sırların düşmana aktarılmasını yasaklayan bir madde bulunmuyorsa, casusluk suçu işleyen zimmî öldürülmemekle beraber kendisine fiziki ceza uygulanır³⁸. Ancak zim-

34 İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethu'l-Kadîr*, Beyrut, ty., V, 209; Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, X, 611; Buhûti, *age.*, III, 117.

35 Serahsî, *Şerhu's-Siyer*, V, 2041; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, Mısır 1967, VIII, 104; Nevevî, *Ravzatu'l-Tâlibîn*, Beyrut 1992, X, 329; İbn Kayyım, *Ahkâmu Ehli'z-Zimme*, II, 800; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 257; Dağmî, *age.*, s.167; Zeydân, *Ahkâmu'z-Zimmiyyîn*, s.241.

36 Ebû Yusuf, *Kitabü'l-Harâc*, s. 207; Dağmî, *age.*, s.168; Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, s. 359; Yiğit, Yaşar, *İslâm Ceza Hukukunda Cezaların Yürürlüğü*, (Basılmamış Doktora Tezi, UÜSBE), Bursa 1998, s. 179.

37 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X, 607; Şevkânî, *Neyl*, VIII, 10; Haraşî, III, 119; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, yy., ty., II, 188; Taberî, *İhtilâfu'l-Fukahâ*, s.58; Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebîr* (el-Muğnî ile) X, 634; Hatât, *Mevâhibu'l-Celîl*, III, 357; Mevvâk, *et-Tâc ve'l-Iklîl*, III, 357; Ebû Ya'la, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, Beyrut 1983, s. 158 vd.; Zeydân, *Ahkâmü'z-Zimmiyyîn*, s.241.

38 Şafiî, *el-Ümm*, IV, 168; Taberî, *İhtilâfu'l-Fukahâ*, s. 59; Kallek, "Casus". DİA.

met akdi yapılırken böyle bir suçun akdi bozacağı şartı konulmuşsa zimmînin devletle olan sözleşmesi bozulur ve öldürülmesi mübah hale gelir³⁹.

c) Müste'menin casusluk suçu işlemesi

Geçici bir süre İslâm ülkesine girme ve orada güven içinde kalma izni (eman) verilmiş yabancı gayri müslime müste'men denilmektedir⁴⁰.

Günümüzde herhangi bir ülkenin vatandaşı pasaport, vize vb. düzenlemelerle belirli bir süre kalmak üzere başka bir ülkeye çeşitli amaçlar için gitmektedir. Ve bu şahıslar "yabancı" kavramı ile nitelendirilmektedir. İşte günümüzdeki bu niteleme İslâm hukuk literatüründe "müste'men" terimi ile ifade edilen anlam ile örtüşmektedir.

Müstemenin casusluk suçu işlemesi durumunda, kendisiyle devlet arasında gerçekleştirilen eman akdinde, İslâm devleti aleyhindeki sırları düşmana ya da düşman casuslara aktarma hususunda yardım ve yataklık etmesini yasaklayan bir madde bulunmasına rağmen bu suçu işlemişse öldürüleceği konusunda görüş birliği vardır⁴¹. Eman akdinde böyle bir maddenin yer almaması durumunda müste'men casusluk suçu işlerse, İslâm hukukçuları uygulanacak ceza konusunda değişik görüşler ileri sürmüşlerdir.

Malikiler, Hanbeliler ve Hanefilerden Ebû Yusuf, müste'menin eman akdinin bozulacağını ve devlet başkanının ölüm cezası ya da müste'meni köle statüsüne geçirmeyi tercih edebileceğini ileri sürmektedirler⁴².

Ebû Yusuf dışındaki Hanefiler ile Şafiiler ise, eman akdinin casusluk suçuyla bozulmayacağını, dolayısıyla suçluya da ölüm cezası uygulanamayacağı, ancak fiziki baskı (dayak) uygulanıp hapsedileceğini ifade etmişlerdir⁴³.

d) Harbinin (Vizesiz- pasaportsuz yabancı) casusluk suçu işlemesi

İslâm hukukunda, İslâm ülkesiyle arasında ne zimmet akdi ve ne de eman ak-

39 Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 258; Dağmî, *age.*, s. 164.

40 Karaman, *İslâm Hukuku*, III, 243; Şekerci, Osman, *İslâm Ülkesinde Gayr-i Müslimlerin Temel Hakları*, İstanbul 1996, s.82.

41 Bilmen, *age.*, III, 440; Kallek, "Casus", DİA.

42 Serahsî, *age.*, V, 2042; İbn Kayyım, *Ahkâm*, II, 809; Şevkânî, VIII, 10; Taberî, s. 58; Hattâb, III, 357; Haraşî, *age.*, III, 119; Mevâk, *age.*, III, 357; Zeydan, *age.*, s.243; Dağmî, *age.*, s.176.

43 Şafîi, *el-Ümm*, IV, 167; Serahsî, *Şerhu's-Siyer*, V, 2041; İbn Kayyım, *Ahkâm*, II, 809; Dağmî, *age.*, s.177; Zeydân, *Ahkâmü'z-Zimmiyyîn*, s.243; Bilmen, III, 440; Karaman, III, 340.

di bulunmayan yabancı ülke vatandaşı gayri müslimlere, harbî terimi kullanılır⁴⁴.

İslâm ülkesi ile arasında herhangi bir sulh antlaşması bulunmayan ülke vatandaşlarına, genel olarak yukarıda belirttiğimiz gibi harbî terimi kullanılmaktadır. Günümüzde herhangi bir ülkeye vizesiz ve pasaportsuz olarak kaçak bir şekilde giren kişiler harbî statüsünde kabul edilebilir.

İslâm ülkesine eman almadan giren harbîye casus veya esir hükmü uygulanır. Ancak böyle bir kimse elçi veya tüccar olduğunu iddia ederse yanında resmi belge, mektup, ticaret malı gibi iddiasını destekleyecek deliller bulunması halinde mal ve canına dokunulmaz⁴⁵.

Savaş şartlarında harbîlerin mal ve canlarına zarar verilmesi mübah kabul edilmekle birlikte, dârülharbe emanla giren müslüman veya zimmînin onların mallarına dokunması haramdır. Ancak mal ve canı esasta mübah olduğundan harbînin müslüman-veya zimmî tarafından öldürülmesi halinde, İslâm ülkesine dönüşlerinde onlara kısas cezası uygulanmaz⁴⁶. Bunun aksine İslâm ülkesiyle arasında zimmet veya eman akdi gereği bulunan kişilerin statüleri, harbilere göre hüküm bakımından farklılık arz etmektedir. Onların mal, can ve ırz dokunulmazlıkları, akitleri gereği, devletin güvencesi altındadır.

Harbinin casusluk suçu işlemesi durumunda, öldürüleceği konusunda İslâm hukukçuları görüş birliği etmişlerdir⁴⁷. Nitekim Hz. Peygamber bu statüdeki casusları takip ettirerek öldürtmüştür⁴⁸.

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere casusluk suçunun, İslâm ceza hukukundaki had, cinâyet ve ta'zir şeklindeki ceza ayırımlarından ta'zir grubu içerisinde yer aldığı açıktır. Tazir cezaları da, günün koşullarına göre devletin takdir edeceği ceza türlerini kapsayacak niteliğe sahiptir. Buna göre casusluk suçuna karşılık ta'zir cezası olarak duruma göre, sınırdışı etme, fiziki ceza, hapis ve ölüm cezalarından herhangi birisi uygulanabilir.

44 Şirbînî, *age.*, IV, 209; Bilmen, *age.*, III, 338; *el-Mevsuatü'l-Fıkhiyye* (Kuveyt), VII, 1104.

45 Buhâtî, V, 585; Üdeh, *et-Teşrîu'l-Cinâiyü'l-İslâmî*, Beyrut, ty., I, 533; Özel, "Harbî", DİA.

46 Özel, "Harbî", DİA.

47 Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 10; Hattâb, *Mevâhibu'l-Celîl*, 357; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, IV, 1784; Kallek, "Casus", DİA.

48 Buhârî, *Cihâd*, 173; Serahsî, *Şerhu's-Siyer*, V, 2043; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 10; Dağmî, s.180; Turnagil, *İslamiyet ve Milletler Hukuku*, s.181.

BİBLİYOGRAFYA

- AHMET Rıza, *Mu'cemu Metni'l-Lüga*, c.I-V, Beyrût 1958.
- ATÎFÎ, Muhammed Sadık, *el-İslâm ve'l-Alâkâtü'd-Devliyye*, Beyrût 1406/1986.
- AVN, Abdurrauf, *el-Fennu'l-Harbî fi Sadri'l-İslâm*, Kâhire 1961.
- BEHNEŞÎ, Ahmed Fethi, *el-Mes'ûliyyetü'l-Cinâiyye fi'l-Fıkhü'l-İslâmî*, Beyrût 1984.
- BİLMEN, Ömer Nasûhi (ö.1391/1971), *Hukûkı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kamusu*, c.I-VIII, İstanbul 1985.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil (ö.256/869), *el-Câmiu'-Sahîh*, c.I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- BUHÛTÎ, Mansûr b. Yunus b. İdrîs (ö.1051/1641), *Keşşâfu'l-Kına' an Metni'l-Ikna'*, c.I-VI, Beyrût 1982.
- CEZİRÎ, Abdurrahmân (ö.1360/1941), *Kitâbu'l-Fıkh ala'l-Mezâhibi'l-Erbaa*, c.I-V, Beyrut 1986.
- DAĞMÎ, Muhammed Râkân, *et-Tecessüs ve Ahkâmuhu fi's-Şerâti'l-İslâmiyye*, Amman 1984.
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân (v.255/869), *es-Sünen*, c.I-II, Çağrı yayınları, İstanbul 1992.
- DESÛKÎ, Muhammed b.Ahmed (ö.1230/1815), *Hâşiyetü'd-Desûkî*, c.I-IV, yy., ty.
- EBÛ DAVÛD, Süleyman b. Eş'âs es-Sicistânî (v.275/888), *Sünenu Ebî Davûd*, c.I-IV, Çağrı yayınları, İstanbul 1992.
- EBÛ YA'LA, Muhammed b. Hüseyin el-Ferra (ö. 458/1066), *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, Beyrut 1983.
- EBÛ YUSUF, Yakub b. İbrahim (ö.182/798), *Kitâbu'l-Harâc*, Kâhire 1396.
- ERDOĞAN, Mehmet, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul 1990.
- FAYDA, Mustafa, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler*, İstanbul 1989.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm'da Devlet İdâresi*, trc.Kemal Kuşçu, Ankara, ty.
- _____, *Hz.Peygamberin Savaşları ve Savaş Meydanları*, trc.Salih Tuğ, İstanbul 1981.
- HARAŞÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b.Ali el-Mâlikî (ö.1102/1689), *Şerhu Muhtasari Halîl*, c.I-VIII, Dâru's-Sâdır, Beyrût, ty.
- HATTÂB, Ebû Abdillâh Muhammed el-Mağribî (ö.954/1547), *Mevâhibu'l-Celîl li Şerhu Muhtasari Halîl*, c.I-VI, Beyrut 1992.
- HATTAB, Mahmud Şît, *Komutan Peygamber* (trc. Ahmet Ağırakça), İstanbul 1988.
- HATTÂBÎ, Ahmed b. Muhammed (ö.388/998), *Meâlimü's-Sünen*, Beyrut 1971.
- HEYET, *el-Mevsûatü'l-Fıkhıyye*, Matbuatu'l-Mevsûatü'l-Fıkhıyye, c.I-XXXIV, Kuveyt 1984-1995.
- HEYET, *el-Mu'cemu'l-Vesît*, c.I-II, İstanbul, ty.
- HEYKEL, Muhammed Hayr, *el-Kitâl ve'l-Cihâd fi's-Siyâseti's-Şer'iyye*, Beyrut 1993.
- HUSEYN, Yusuf Ali Mahmud, "Ukûbetü Tecessüsi'l-Müslim li Sâlihi'l-Adüvv", *Dirâsât*, Amman 1988.
- İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emin b. Ömer (ö.1252/1836), *Reddü'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muh-*

- târ*, c.I-XII, thk.Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz, Beyrût 1994.
- İBN FÂRİS, Ebû'l-Huseyn Ahmed b.Fâris b. Zekeriyya (ö.395/1004), *Mucmelu'l-Luga*, thk. Züheyr Abdulmuhsin Sultan, c. I-IV, Beyrût 1984.
- İBN FERHÛN, Burhanuddin İbrahim b. Ali el-Maliki (ö.799/1396), *Tehsîratu'l-Hukkâm fî Usûli'l-Akdiyye ve Menâhici'l-Ahkâm*, c.I-II, Kâhire 1986.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm (ö. 218/833), *es-Sîratu'n-Nebeviyye*, Mısır 1355.
- İBN KAYYIM, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b.Ebi Bekr (ö.751/1350), *I'lâmu'l-Muvakkûn an Rabbi'l-Âlemîn*, c.I-IV, Beyrût, ty.
- _____, *Zâdü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-Ibâd*, c.I-IV, thk.Abdülkadir el-Arnâvudî-Şuayb el-Arnâvudî, Beyrût 1995.
- _____, *et-Turuku'l-Hukmiyye fî's-Siyâseti's-Şer'iyye*, Beyrût 1989.
- _____, *Ahkâmu Ehli'z-Zimme*, thk.Subhi Salih, c.I-II, Dimeşk 1961.
- İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (ö.620/1223), *el-Muğnî*, c.I-XII, Dâru'l-Fikri'l-Arabi, Beyrût, ty.
- İBN MANZÛR, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem (ö.711/1311), *Lisânü'l-Lisân Tehzîbu Lisâni'l-Arab*, c.I-II, Beyrût 1993.
- İBN SA'D, Muhammed (ö.230/844), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Beyrut 1376/1957.
- İBNÜ'L-ARABÎ, Ebubekr Muhammed b. Abdillâh el-Mâlikî (ö.543/1147), *Ahkâmü'l-Kur'an*, c.I-IV, by., ty.
- İBNÜ'L-HÛMÂM, Kemalüddin Muhammed b.Abdilvâhid (ö.861/1457), *Şerhu Fethu'l-Kadîr* (Tekmilesi Netâicü'l-Efkâr ile), c.I-IX, Beyrût, ty.
- KAL'ACÎ, Muhammed Revvâs, *Mevsûatu Fıkh-ı Abdillâh b. Abbâs*, c.I-II, Mekke, ty.
- KALLEK, Çengiz, "Câsus", *DİA.*, c.VII, s. 163-166, İstanbul 1993.
- KAPAR, Mehmet Ali, *Hiz. Muhammedin Müşriklerle Münasebeti*, İstanbul 1987.
- KARAMAN, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, c.I-III, İstanbul 1987.
- KÂSÂNÎ, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd (ö.587/1191), *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, c.I-VII, Beyrût 1986.
- KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö.971/1273), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.I-XX, Beyrût 1965.
- MAHMASÂNÎ, Subhî, *el-Kânûn ve'l-Alâkâtü'd-Devliyye fî'l-İslâm*, Beyrût 1982.
- MAKDÎSÎ (İbn Kudâme), Muhammed b. Ahmed b. İbn Kudâme (ö.682/1283), *eş-Şerhu'l-Ke-hîr* (el-Muğnî ile), c.I-XII, Dâru'l-Fikri'l-Arabi, Beyrût, ty.
- MEVSİLÎ, Abdullah b. Mahmud (ö.683/1284), *el-Ihtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, c.I-V, İstanbul 1951.
- MEVVÂK, Muhammed b. Yûsuf el-Gırnâfî (ö.897/1491), *et-Tâc ve'l-İklîl ala Muhtasari Halîl* (Mevâhibü'l-Celîl'le), c. I-IV, Mısır 1328.
- MİRAS, Kamil, *Sahih-i Buhârî ve Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi*, c.I-XII, Ankara 1984.

- MÜSLİM, Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccâc (ö.261/874), *Sahîhu Müslim*, c.I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- NEVÂVÎ, Abdulhâlık, *el-Alâkâtu'd-Devliyye ve'n-Nuzumu'l-Kadâiyye fi's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1394/1974.
- NEVEVÎ, Muhyiddin Ebû Zekeriyya Yahya b Şeref (ö.676/1277), *Ravzatü't-Tâlibîn*, c.I-VIII, thk. Adil Abdülmecid-Ali Muhammed Muavvaz, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1992.
- ÖZEL, Ahmet, "Harbî", *DİA.*, c. XVI, s. 112-114, İstanbul 1997.
- REMLÎ, Şemsüddin Muhammed b.Ahmed b. Hamza (ö.1004/1595), *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, c.I-VIII, Mısır 1967.
- SERAHSÎ, Şemsü'l-Eimme Muhammed b.Ahmed (ö.483/1090), *Şerhu Kitâbi's-Siyeri'l-Kebrî*, c.I-V, yy., 1972.
- ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdrîs (ö.204/819), *el-Ümm*, c.I-IV, Dârü'l-Ma'rife, Beyrût 1973.
- ŞEKERCI, Osman, *İslâm Ülkesinde Gayr-i Müslimlerin Temel Hakları*, İstanbul 1996.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali (ö.1250/1832), *Neylü'l-Evtâr fi Şerhu Munteka'l-Ahbâr*, c. I-VI-II, Beyrut, ty.
- ŞİRÂZÎ, Ebû İshak İbrahim b. Ali b.Yusuf (ö.476/1083), *el-Mühezzeb*, c.I-II, Dârü'l-Fikr, yy., ty.
- ŞİRBÎNÎ, Muhammed b.Ahmed el-Hafîb (ö.977/1569), *Muğni'l-Muhtâc ila Ma'rifeti Meâni'l-Minhâc*, c.I-IV, Mısır 1958.
- ŞÜBEYR, Muhammed Osman, "el-İstiâne bi Gayri'l-Müslimîn fi'l-Cihâdi'l-İslâmî, *Mecelle-tü's-Şerîa ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye*, sy. VII, Kuveyt 1987.
- TABERÎ, Muhammed b. Cerîr (v. 310/923), *İhtilâfu'l-Fukahâ*, Leiden 1933.
- TURNAGİL, Ahmed Reşid, *İslâmiyet ve Milletler Hukuku*, Sebil yayınevi, İstanbul 1993.
- ÛDEH, Abdülkadir (ö.1374/1958) *et-Teşrîu'l-Cinâiyyü'l-İslâmî Mukârenen bi'l-Kânûni'l-Vad'î*, c.I-II, Beyrût, ty.
- YAMAN, Ahmet, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*, İstanbul 1998.
- YİĞİT, Yaşar, *İslâm Ceza Hukukunda Cezaların Yürürlüğü*, Basılmamış Doktora Tezi, UÜSBE (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Bursa 1998.
- ZEBÎDÎ, Muhammed b. Muhammed Murteza (ö.1205/1790), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâ-mûs*, c.I-XVIII, Kuveyt 1965.
- ZEYDÂN, Abdülkerim, *Ahkâmü'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menîn fi Dâri'l-İslâm*, Bağdat 1963.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, *Âsâru'l-Harb fi'l-Fıkhü'l-İslâmî*, Dârü'l-Fikr, Dımeşk 1992.